

KLOKGELUI OVER STAD EN LAND

Vanaf de Middeleeuwen werd het dagelijks leven, in de stad zowel als op het platteland, voor een niet onbelangrijk deel beheerst door het luiden van de torenklokken, zoals die van kerken en kloosters.

In elk klooster werden de getijden (gebeden van de kerkelijke brevieren) op de canonieke uren met klokgelui aangegeven. Binnen de steden werden de klokken gebruikt voor openbare en kerkelijke doeleinden.

De cultuurhistoricus J. Huizinga schetst daarvan een prachtig beeld in zijn "Herfsttij der Middeleeuwen":

Er was één geluid, dat al het gedruisch van het drukke leven steeds weer overstemde, en dat, hoe bont dooreenklinkend, toch nooit verward, alles tijdelijk ophief in een sfeer van orde: de klokken. De klokken waren in het dagelijks leven als waarschuwend goede geesten, die met bekende stem dan rouw, dan blijdschap, dan rust, dan onrust kondigden, dan opriepen, dan vermaanden.....

Welk een ontzaglijke bedwelming moet het zijn geweest, als alle kerken en kloosters van Parijs de klokken luidden van den morgen tot den avond en zelfs den geheelen nacht, omdat er een paus gekozen was, die een einde aan het schisma zou maken, of om een vrede tussen Bourgignon en Armagnac".

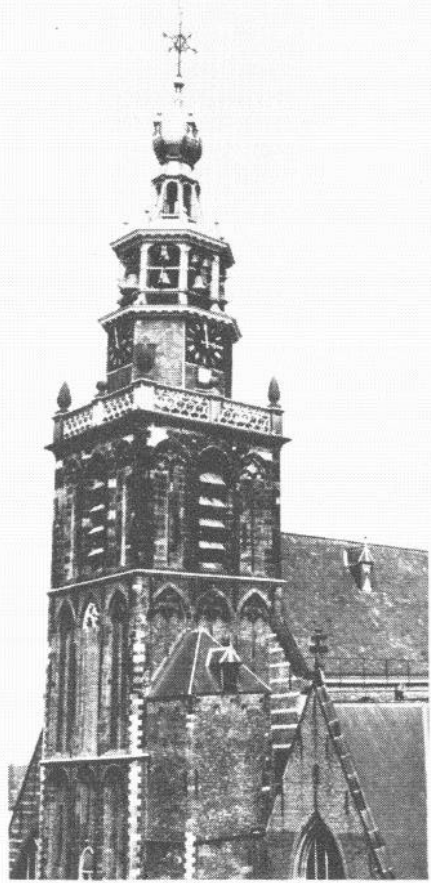
Hoe groter de stad, des te belangrijker waren de functies van het klokgelui.

Bij de nadering van vijandelijke troepen - in die eeuwen een niet ongewone gebeurtenis - werd dat door de poortwachters gesignaleerd met klokgelui.

Klokgelui riep schout en schepenen bijeen voor het bijwonen van openbare terechtstellingen, maar kondigde ook de aanvang van markten en visafslagen aan.

Voor al deze taken werden verschillende klokken gebruikt, voor de middeleeuwse burger elk herkenbaar aan hun eigen klank zoals: brandklok, poortklok, banklok, raads-klok, stormklok, slaapklok, doodsklok, graanklok enz.

In Gouda, met haar talrijke middeleeuwse kloosters, kapellen en kerken, verliep de ontwikkeling van de taken van de klokken ongeveer als overal elders.

KLOKKEN VAN DE SINT-JANS KERK

Het is bekend dat er vóór de kerkbrand van 1438 al klokken in de toren van de St.-Jans kerk hingen. In 1521 waren deze hard aan vernieuwing toe. Uit het toen geplaatste klokkenspel ontstond een "voorslag", een samenstel van drie kleinere klokjes en een uurklok. De kleine klokjes waarschuwden dat de slag van het volle uur in aantocht was. Dit was de aanzet tot de ontwikkeling van het carillon. Met de grote kerkbrand van 1552 gingen op één na alle klokken opnieuw verloren.

Met dezelfde voortvarenheid, waarmee de herbouw van de kerk werd aangepakt, werd ook aan de klokkengieter Jan Jasperz. Moer uit 's-Hertogenbosch opdracht gegeven tot het maken van nieuwe klokken. Hij goot drie klokken, die de namen kregen: St.-Salvator, St.-Martinus en St.-Jan Baptist. Hun gewicht was respectievelijk 5912, 4000 en 7729 ponden. Op 18 november werden ze ingewijd. Bij besluit van de vroedschap van 10 augustus 1573 werd bepaald dat de klokken van de door het stadsbestuur geconfiscieerde kloosters en kapellen moesten worden omgesmol-

ten om geschut van te maken. Dit was in die tijd heel gebruikelijk. Ook met afgedankte klokken werd dit gedaan.

In 1578 bleek het uurwerk echter al in slechte toestand te verkeren. De vroedschap besloot toen tot aanschaf van wat het eerste carillon zou worden. De bouwvallige toestand waarin de toren toen en later het gebrek aan financiële middelen brachten evenwel grote vertraging in de plannen. Eerst na versterking van de toren kwam er in 1590 een klokken-spel. In december 1593 werd de organist van de St.-Janskerk Gerrit Janz van Ebbenhorst benoemd als beiaardier, tegen een jaarlijkse vergoeding van f50,-. Hij vervulde deze functie tot 1654.

In 1601 bleken de toren zowel als de klokken in slechte staat te verkeren. Ook nu werd een krachtige aanpak van herstel en vernieuwing onmogelijk door geldgebrek.

In 1605 was de toren zover versterkt dat mr. Hendrick Weghewaerd uit Kampen opdracht kreeg vijf nieuwe klokken te leveren. Hun gezamenlijk gewicht bedroeg 17000 ponden. Op vier van de klokken zijn de volgende opschriften te lezen:

op de grootste:

<i>al ben ick stom</i>	<i>en verbreide allom</i>
<i>die levende schaer</i>	<i>der overledenen dood</i>
<i>roup ik te gaer</i>	<i>brandt en watersnoodt.</i>

de grootse die daarop volgt:

'als ghy my hoordt nae d'oude costuymen siet*
Godts heylsaem woordt, wildt dan versuymen niet.

op de volgende:

<i>laet het beduyd</i>	<i>strecken vermaah</i>
<i>van myn geluydt</i>	<i>bereid u zaam</i>
<i>in klein en groot</i>	<i>al tot ter doodt</i>

op de kleinste:

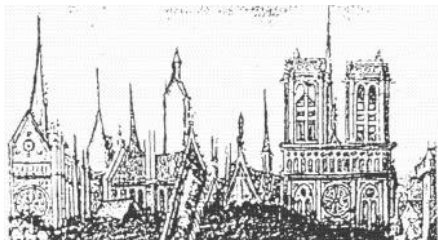
och mocht ick ens mit myn geschal
verkondigen een oprechten fredt over all

Op alle klokken staat:

Hendrick Weghewaerdt heft my gegoten in der
stede Gouda. Anno 1605.

Voor het geleverde werk ontving deze klokkegieter 1283 gulden.

In 1676 werd een geheel nieuw carillon geplaatst, gegoten door Pieter Hemony, aanvankelijk bestaand uit 32 klokken. Op advies van de zoon van de organist van de St.-Janskerk, Quirinus van Blankenburgh, werden er nog twee zware klokken aan toegevoegd: een Cis en een Dis. Met een nog nageleverde klok en een aanvulling in 1678 met twee kleine klokjes, bestond het geheel nu uit 37 klokken! Een aantal waarmee Gouda kon concurreren met de mooiste en grootste carillons uit andere steden van enig belang.

Middeleeuws silhouet van Parijs. Links de Sainte-Chapelle en rechts de Notre Dame.

Detail van een illustratie uit: "Les très riches heures du Duc de Berry" 15e eeuw.

DE TORENWACHTER

Een zeer belangrijke functie vervulde de torenwachter, die hooggezet, met behulp van een zonnewijzer de tijd aangaf. Ook bij het uitbreken van brand kwam hij in actie, door in de richting waar de brand woedde met een trompet te blazen, net zolang tot het klokke "Gabriël" in de stadhuisstoren en de brandklok van de St.-Janstoren gingen luiden. Tegelijkertijd werd een stok met daaraan een lantaarn met brandende kaars uitgestoken. Aan de waarschuwende functie bij het uitbreken van brand, kwam in Gouda het einde op 1 juni 1899. Op die datum werden de laatste twee Goudse torenwachters, P. van Ham en J. van Tok ontslagen. Zij deden om beurten nachtdienst op de St.-Janstoren. De vergoeding die zij daarvoor ontvingen, bedroeg één gulden per nacht, een voor die tijd een nog niet zo onredelijk bedrag! Hun wacht duurde van 's avonds 10 uur tot 4 uur in de morgen. Na enkele uren slaap begonnen ze weer aan een volledige dagtaak.

Het klokluiden heeft ook in onze tijd nog verschillende functies. Bij zondagse erediensten en Christelijke feestdagen weerklinkt het nog steeds over stad en land. Bij een uitvaart wordt de overledene - indien daar door de nabestaanden om wordt verzocht - met klokgelui begeleid naar zijn of haar laatste rustplaats.

Een laatste schakel met het verleden....

En om mee te eindigen: het St.-Janscarillon is op elke marktdag 's ochtends te horen als beiaardier Jaan van der Endt het stokkenklavier bespeelt en de sfeervolle klanken over de stad buitelen.

Henny van Dolder

* costuymen: gewoonten.